

A metonimikus konkrétság átalakulásának eltéréseiről japán–angol–magyar és japán–magyar fordításban

Nagy Anita

E-mail: naanita75@gmail.com

Kivonat: Jelen dolgozat a 'kéz' jelentésű *te* szót tartalmazó japán szöszervezetek magyarra fordítását vizsgálja, Murakami Haruki *Szputnyik, szívcském!* és *Kafka a tengerparton* című regényét használva korpuszként. Előbbit angol közvetítőnyelven keresztül, utóbbit közvetlenül japánból fordították magyarra. A kognitív szemantika eredményeit felhasználó elemzés abból indul ki, hogy a testrészek mint konkrét tárgyak fogalmi szembeszököségük miatt gyakran funkcionálnak a metonímia közvetítő entitásaként, és azt vizsgálja, hogy a testrésznév hordozta konkrétság mennyire marad meg a fordításban, továbbá hogy mennyire befolyásolja a fordítást a közvetítőnyelv. Egy kisebb minta alapján kiderül, hogy a kifejezések konkrét természete közvetítőnyelven át és közvetlen fordításban is gyengül, megengedve, hogy a japán–magyar fordítás jobban megtartja a testrészt nevének és vele a metonimikus konkrétságot, valamint esetenként az angol közvetítőnyelven át is visszaállítja. A kutatás Nida (1969) nyomán a metonimikus konkrétság csökkenését a fordítási veszteségek egy eseteként javasolja meghatározni.

Kulcsszavak: metonímia, metafora, a metonímia közvetítő entitása, közvetítőnyelv, testrésznév

Bevezetés

Dolgozatomban két kortárs japán regény metaforikus és metonimikus kifejezőkészletének egy speciális részletét, a *te* 'kéz' testrészt nevet tartalmazó kifejezéseket, valamint ezek fordítását veszem szemügyre a kognitív szemantika elméleti keretében. A vizsgált kifejezések egy testrészt nevet tartalmaznak, vagyis konkrétan utalnak az emberi testtel kapcsolatos tapasztalatra. Kiinduló kérdésem az, hogy a fordítás érintetlenül hagyja-e a kifejezések metaforikus és metonimikus természetét, és ha igen, mennyire marad meg a konkrétan (testrésznévvel) kifejezett kötődés az emberi testhez. Röviden arra is kitérek, hogy az egyes kifejezéseknél van-e választási lehetősége a fordítónak konkrét (testrészt nevet tartalmazó) és absztrakt kifejezés között.

Noha a metaforát és a metonímiát nehéz szétválasztani, elsősorban metonimikus bázisú kifejezéseket fogok vizsgálni, ezért az elméleti bevezetőben hosszabban foglalkozom a metonímiával, és csak érintőlegesen a metaforával. Ezt a választást az is indokolja, hogy a metaforafordításról mind idegen nyelven, mind magyarul olvashatunk kognitív szempontú elemzéseket (Schäffner 2004, Harsányi 2008), melyek eligazítással szolgálnak az érdeklődők számára.

Mivel az egyik japán regényt angol közvetítőnyelvből, a másikat közvetlenül japánból ültették át magyarra, a dolgozat másik fő kérdése az, hogy hatással van-e a közvetítőnyelv a bemutatott figuratív kifejezőkészlet fordítására, és ha igen, milyennel.

1. A metonímia a kognitív nyelvészetben

A kognitív nyelvészet megjelenése előtt előfordult olyan vélekedés is, hogy a metonímia kevésbé érdekes jelenség, mint a metafora, mert nem fed fel új kapcsolatokat, hanem már kapcsolatban levő szavak között születik (Ullmann 1962:218). A kognitív nyelvészetben már nem találjuk nyomát ennek a felfogásnak, Goossens (1990) arra hívja föl a figyelmünket, hogy a metaforikus és metonimikus működés elválaszthatatlan egymástól, nagyrészt Goossens alapján végzett korpusznyelvészeti elemzésükben pedig Deignan és Potter (2004) azt is kiemeli, hogy a metonímia jelentősebb a jelentésképzésben, mint azt korábban tartottuk (Deignan és Potter 2004:1241). A következő alfejezetben a metonímia definíciója mellett egyik alapvető eleméről, az ún. közvetítő entitásról írok bővebben, mely elemzésem szempontjából később fontos lesz.

1.1 A metonímia közvetítő entitásáról

A metaforával szemben, mely két fogalmi tartomány között teremt kapcsolatot valamilyen fajta hasonlóság alapján, a metonímia ugyanazon a tartományon belül jön létre. Definíciója szerint „olyan kognitív folyamat, amelyben egy fogalmi entitás, a közvetítő, mentálisan hozzáférhetővé tesz egy, ugyanabban a tartományban vagy idealizált kognitív modellben (IKM) szereplő másik fogalmi entitást (a célentitást)” (Kövecses 2005: 149).

Az egymással összefüggő tapasztalatainkat tartalmazó és rendező IKM-eket részeket tartalmazó egészekként érzékeljük, ezért összegezhethetjük a metonímiát létrehozó viszonyokat két általános konfiguráció segítségével: az egész IKM és részei, valamint az IKM részei. Előbbi olyan metonímiákat hoz létre, melyekben a tartomány (IKM) egy részéhez az egész segítségével, vagy fordítva, az egészhez egy rész segítségével nyerünk hozzáférést (AZ EGÉSZ A RÉSZ HELYETT, A RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT). Utóbbi esetében ugyanazon tartomány egy része biztosítja a hozzáférést egy másik részhez (Kövecses és Radden 1998: 49).

A másik két központi fogalom a célentitás és a közvetítő entitás, melyekre vonatkozóan Kövecses és Radden (1998) egyik fő kérdése, hogy vajon hogyan választjuk ki a közvetítő entításokat, miből lesz legnagyobb eséllyel közvetítő egy adott tartományon belül. Ugyanazon az idealizált kognitív modellen belül ugyanis több entitás is kiválasztható közvetítőnek, de a nyelvi adat azt mutatja, hogy egyes entításokat alkalmasabb közvetítőnek ítélünk, mint másokat.

A közvetítő entitás kiválasztásának kérdése azért nagyon fontos, mert a metonímia „természetesnek” érzékelt eseteit éppen a kognitív értelemben szembeszökő közvetítő entitás jellemzi, mely könnyű fogalmi elérést biztosít

a célentításhoz. Hogy egy entitást milyen tényezők tesznek megfelelő mértékben szembeszökővé ahhoz, hogy közvetítő entitás lehessen, arról Langacker (1993) ad először felvilágosítást, Kövecses és Radden az ő listáját bővítik tovább. Langacker a metonímiát ún. referenciapont-jelenségnek tekinti, ahol egy könnyen kódolható és fogalmilag könnyen hozzáférhető (szembeszökő) közvetítő entitás a referenciapont, melyhez viszonyítva automatikusan elő tudunk hívni egy nehezebben hozzáférhető vagy kevésbé érdekes entitást (Langacker 1993:30). (Langacker egyébként tanulmányának nagyobb részében birtokos szerkezetek segítségével mutatja be a referenciapont fogalmát.) A közvetítő entitások kiválasztását meghatározó „szembeszökőségi elvként” az emberi > nem emberi, az egész > rész, a konkrét > absztrakt és a látható > nem látható stb. elvét fogalmazza meg, ami azt jelenti, hogy például az emberrel kapcsolatos fogalom, az „emberi” szembeszökőbb, mint a nem emberrel kapcsolatos, ezért könnyen szolgálhat közvetítőként (Langacker 1993: 30, idézi Kövecses és Radden 1998: 63).

Kövecses és Radden jelentősen kibővítik Langacker listáját, az általuk bemutatott szembeszökőségi elvek egy részét kognitív (emberi tapasztalaton, az érzékelés szelektivitásán és kulturális gyökerű választásokon alapuló), egy másik részét kommunikatív bázison működő elvnek tekintve (az elvek felsorolása: Kövecses és Radden 1998: 63–67).

A Kövecses és Radden (1998) által javasolt, a metonímia közvetítő entitásának kiválasztását befolyásoló szembeszökőségi elvek között az emberi testrészekre is találunk utalást. A fogalmi szembeszökőséget jelentős részben antropocentrikus világlátásunk és az emberi tapasztalás határozza meg:

- az emberrel kapcsolatos inkább szembeszökő, mint a vele nem kapcsolatos (AZ EMBERI A NEM EMBERI FÖLÖTT elve),
- a konkrét, fizikai valósággal bíró tárgyak inkább, mint az absztrakt entitások (A KONKRÉT AZ ABSZTRAKT FÖLÖTT elve),
- azok a tárgyak, amelyekkel interakcióba kerülünk, inkább, mint amelyekkel nem (AZ INTERAKCIONÁLIS A NEM-INTERAKCIONÁLIS FÖLÖTT elve),
- a tárgyak, eszközök működése szempontjából funkcionálisak inkább, mint a működéshez nem feltétlenül fontosak (A FUNKCIONÁLIS A NEM-FUNKCIONÁLIS FÖLÖTT elve) (Kövecses és Radden 1998: 64–65).

Az absztrakthoz képest szembeszökőbb konkrétira jó példák a testrészek: például az „irányítás” fogalmát a testrészek fogalmi szembeszökősége, könnyű elérhetősége miatt fejezhetjük ki úgy angolul, hogy *having one's hand on something*. A testrészek konkrétságuk folytán könnyű, az absztrakt fogalmaknál könnyebb elérést biztosítanak a cselekvés, az érzélem, a gondolkodás vagy az érzékelés tartományához is, ez magyarázza, ha úgy fejezzük ki magunkat, hogy *fogd már be a szád*, ahelyett, hogy *hallgass már el* (itt A TESTI A CSELEKVÉSES FÖLÖTT elve érvényesül). Hasonlóképpen: a *szív* fogalmilag könnyen elérhető a *kedvesség*, az *agy* az *intellektus*, a *fül* a *hallás* kifejezésére, a konkrét, a testhez kötődő ezekben az esetekben is szembeszökőbb, mint az absztrakt entitások

(Kövecses és Radden 1998: 64–65). (A szembeszökőségi elvek magyar fordítása tőlem. N.A.)

2. Metonímia és fordítás

Schäffner (2004: 1257) azt állítja, hogy a kognitív megközelítés az utóbbi években kezd meggyökeresedni a fordítástudományi kutatásokban: ő maga metaforák fordítását vizsgálja a kognitív metaforaelmélet segítségével. A metaforaelmélet mellett a szemantikus keret és a mentális tér fogalmával is dolgoznak fordításkutatók (Dam et. al. 2005). Ugyanakkor azonban metonímiafordításról önmagában keveset lehet hallani: a metonimikus vonatkozásokra inkább a metaforafordítás ürügyén szokás kitérni.

Ebben a dolgozatomban egyrészt egy nem fordítástudományi, hanem a metonímiák közvetítő entitására vonatkozó kognitív nyelvészeti elméletből indulok ki (lásd 1.1), másrészt azonban Nida (1969) alapján, aki leírja, hogy a fordítás során milyen típusú veszteségek keletkeznek a szemantikai tartalomban, az elemzett példákban bekövetkező veszteségek típusait is próbálom meghatározni. Nida kiindulása, hogy a fordítás során az üzenet tartalmát (fogalmi tartalmát és konnotatív értékeit) kell mindenáron megőrizni, és mindenképpen keletkezik veszteség a szemantikai tartalomban. Szempontomból különösen fontosak az idiómák, az átvitt értelmű szavak, az állandósult szókapcsolatok átváltásánál várható veszteségek, ezek eseteire is próbálok majd kitérni. (További veszteségforrások a jelentés központi összetevőiben keletkező eltolódások, az általános és specifikus jelentések, a tautologikus kifejezések, a szemantikai elemek redisztribúciója és az új szövegkörnyezethez [a forrásnyelvtől eltérő célnyelvi kultúrához] illeszkedő betoldások területe) (Nida 1969: 105–112).

2.1 Kutatási kérdés

Az elemzéshez nem állítok föl hipotézist, helyette a testrészek mint kiváló közvetítő entitások (1.1 pont) kapcsán egy kérdést fogalmazok meg. Egy testrésznevet tartalmazó metonimikus kifejezésről Kövecses és Radden (1998) alapján azt mondhatjuk, hogy létrehozása és használata bizonyíték a fogalmilag szembeszökő, a konkrét elsőbbségére az absztrakttal szemben. Tudjuk azonban, hogy a szembeszökőségi elvek nem abszolútak, hanem preferenciális tendenciák (Kövecses és Radden 1998: 63), és a *fogd már be a szád!* mellett az *elhallgass!*, a *csöndben légy!* és a metaforikus (TARTÁLY) *dugulj már el!*, az angolban a *hold your tongue* mellett a *stop talking* is létező, megszokott kifejezések. Hasonlóképpen: japánul kezét is emelhetünk (*te o ageru kéz+accusativus+emellige*) valakire, de meg is üthetjük (*naguru ige*). Mondani sem kell továbbá, hogy a testrésznév hiánya egy kifejezésben nem jelenti azt, hogy a kifejezésnek semmi köze nincs az ember testi tapasztalataihoz. A kognitív metaforaelmélet egyik alapvető állítása éppen az, hogy a metaforikus gondolkodás és nyelv az ember testi tapasztalataihoz kötött (*ez a történet nagyon megérintett*). Ezekkel a kikötésekkel már feltehető a kérdés, hogy ha a forrásnyelvben testrésznevet

tartalmazó metonimikus kifejezés van, akkor (i) megmarad-e a célnyelvben a testrésznév és vele a konkrétság, vagy (ii) megjelenik egy absztraktabb kifejezés; van-e a fordítónak választási lehetősége a két megoldás között, rendelkezésére áll-e testrésznévvel alkotott kifejezés. Ez az alapkérdésem, mely azzal egészül ki, hogy a közvetítőnyelv hoz-e ebben a kérdésben a közvetlen fordítástól eltérő tendenciákat. Ennek kapcsán a forrás- és célnyelvi kifejezések figurativitását is elemzem.

3. A vizsgált szövegekről

Jelen dolgozatban három forrásnyelvi szöveggel dolgoztam: a két japán nyelvű regénnyel, valamint az egyik japán szöveg angol fordításával. Célnyelvi szövegből is három volt: az angol, valamint a két magyar fordítás.

A két regény magyarul *Szputnyik, szívecském!* (a továbbiakban: *Szputnyik*) és *Kafka a tengerparton* (a továbbiakban: *Kafka*) címen jelent meg, előbbit angol közvetítőnyelvből, utóbbit közvetlenül japánból fordították. A hazájában és külföldön is rendkívül népszerű Murakami Haruki regényei a világ számos nyelvén olvashatóak. A *Szputnyik* 1999-ben jelent meg, az angol fordítást először 2001-ben, a magyart 2006-ban adták ki. Az angol fordító Philip Gabriel, a University of Arizona Kelet-Ázsiai Tanszékének vezetője, Murakami mellett több modern japán szerző fordítója. Az angol–magyar fordítás Komáromy Rudolftól származik, aki igen termékeny fordító, számos szerző (köztük Orhan Pamuk, Susan Sontag, John Lukacs) műveit ültette át magyarra.

A *Kafka* közvetlenül japánból készült magyar fordítását Erdős György jegyzi, aki amellet, hogy Murakami műveinek ismert fordítója, a modern japán irodalom olyan szerzőit szólaltatta meg magyarul, mint Nacume Szószecki vagy Misima Jukio.

3.1 Az adatgyűjtés módja a japán szövegben

Az anyaggyűjtés menete a következő volt: először a *Szputnyik* japán szövegéből manuális módszerrel kigyűjtöttem a testrészneveket tartalmazó kifejezéseket (azért a *Szputnyik*ből, mert a közvetítőnyelven át végbement fordítást szerettem volna vizsgálni). *Testrész* alatt értettem az emberi test minden részét, szervét és testtáját (például *kakato* 'sarok', *ha* 'fog', *mómaku* 'retina', *sinkei* 'ideg', *mune* 'mell, mellkas'), és a keresést nem szűkítettem bizonyos testrészekre, hanem a széles értelemben vett testrészek nevének minden előfordulását feljegyeztem. Az „előfordulás” a japán szövegben a japán írásrendszer sajátosságából következően többféle lehet. A japán írásrendszerben ugyanis együtt használatosak a Kínából átvett fogalmi írásjegyek, a *kandzsik* (főnevek, igetövek, melléknevek stb. leírására), a kínai írásjegyek egyszerűsítésével és kurziválásával már Japánban létrehozott két szótagírási rendszer (az egyik főleg igevégződések, partikulák, a másik főleg idegen szavak leírására), és végül a latin betűk. A testrészek nevét ezek mindegyikével le lehet írni, bár feltételezhető, hogy esetükben a kínai írásjegyek használata lesz túlnyomó többségben (ez be is igazolódott,

inkább csak azt jegyzem meg tehát, hogy a szótagírással írt eseteket is listáztam). Az írásjegy önálló előfordulását is találatként kezeltem, és azt is, ha több írásjegyből álló összetételben fordult elő.

A *Szputnyik* szövegében a *te* 'kéz' hozta a legtöbb előfordulást, 293 esetet a szem (*me*) 190 és az arc (*kao*) 147 találatához képest, ezért döntöttem mellette. A *Kafkából* (annak japán első kötetéből) már csak a *kéz* találatait gyűjtöttem.

3.2 A vizsgált testrész: a *kéz*

Az értelmező szótárból (Sinmeikai, lásd 4. pont) kiderül, hogy a *te* (kéz) a japánban a válltól az ujjhegyekig terjedő rész, vagyis a kar és a teljes kézfej, az ujjak is beletartoznak (miközben ezekre a részekre is van külön név). Előfordulhat tehát, hogy a fordítónak választania kell vagy lehet, hogy az adott kontextusban a válltól az ujjhegyig terjedő testrész melyik részére vonatkozik a *te* szó.

A *te* 'kéz' szót tartalmazó kifejezésekre egyrészt az adat bősége miatt esett a választásom, másrészt azért, mert olyan speciálisan japán konceptualizációjú kifejezésekkel, mint a *hara*, ami körülbelül a hasnak felel meg, de metaforikusan az érzelmek, az igazi szándékok helye is, egy következő lépésben fogok foglalkozni.

Az elemzés során kiindulásként azokat a fogalmi metonímiákat és metaforákat használok fel, melyeket Kövecses és Szabó (1996) használtak a *kéz* angol nyelvű idiomatikus kifejezéseit vizsgáló tanulmányukban (az itt felsoroltak némelyike általánosabb metonímiák és metaforák alelete, például: A KÉZ AZ EMBER HELYETT – A RÉSZ AZ EGÉSZ HELYETT, de elemzésemben csak néhány, szükségesnek látott esetben fogok utalni ezekre az általánosabb esetekre). A következők alapján dolgozom:

- A KÉZ HASZNÁLATÁRÓL való általános, konvencionális tudás
- A KÉZ KONVENCIONÁLIS GESZTUSAIRÓL való specifikus tudás
- A KÉZ A TEVÉKENYSÉG HELYETT (metonímia)
- A KÉZ AZ EMBER HELYETT (metonímia)
- A SZABAD CSELEKVÉS SZABAD KÉZ (metafora)
- A KÉZ A KÉPESSÉG HELYETT (metonímia)
- A KÉZ A KONTROLL HELYETT (metonímia)
- AZ IRÁNYÍTÁS KÉZBEN TARTÁS (metafora)
- A BIRTOKLÁS KÉZBEN TARTÁS (metafora)
- A FIGYELEM KÉZBEN TARTÁS (metafora)

(Kövecses és Szabó 1996: 337, magyarul Kövecses 2005: 209)

A szerzők nem japán, hanem angol nyelvi adattal foglalkoztak, de a listát a japán nyelvi adat elemzésére is alkalmasnak tartom. A regényekből kigyűjtött, a *te* 'kéz' írásjegyét tartalmazó adat elsődleges rendszerezése során ugyanis azonnal kiderült, hogy a fenti fogalmi metonímiák és metaforák a japán nyelvben is működnek, és lexikalizálódott, szótározható (az egy- és kétnyelvű szótárakban egyaránt megtalálható) jelentéseket hoznak létre. A *Kenkyusha's New Japanese-English Dictionary* például a következő jelentéseket adja meg a

te alatt: 1. testrészt; 2. a kézhez hasonló formájú eszköz, fogó; 3. munkát végző ember, segítő személy; 4. kézzel készített tárgy, kézírás; 5. beavatkozás; 6. gond(oskodás); 7. eszköz, módszer, eljárás; 8. birtoklás, irányítás / tulajdonlás; 9. fajta, típus; 10. (térbeli) irány, negyed; 11. sérülés, sebesülés. Ez egyrészt bizonyítja, hogy a kéz metonimikus és metaforikus használata a japán nyelvet is áthatja, másrészt azt is mutatja, hogy olyan alapvető fogalmi működések, mint például A KÉZ AZ EMBER HELYETT (3. jelentés) vagy A KÉZ A KONTROLL HELYETT (8. jelentés) metonímia a japánban is megvannak. Az elemzés során ezeknek az azonos működéseknek a kimutatása mellett a különbségekre is próbálok kitérni (ha vannak ilyenek).

4. Elemzés: a *kéz* néhány kifejezése japán–angol–magyar és japán–magyar fordításban

Az elemzéshez az lenne a legtökéletesebb körülmény, ha ugyanannak a regénynek létezne egy közvetítőnyelven keresztül, és egy közvetlenül magyarra fordított változata. Akutagava Rjúnoszuke *A vihar kapujában* című novellájának ugyan van közvetlen és közvetett magyar fordítása, de a mű terjedelme miatt nem szolgáltat elég adatot, így az alábbiakban egyazon szerző (Murakami Haruki) két külön regényét hasonlítom össze. Annak ellenére, hogy Murakami kedvenc fordulatai világosan felismerhetőek, a két regény kifejezőkészlete természetesen eltér. Amikor csak lehet, azonos kifejezéseket vetek össze, ha ez nem lehetséges (mert a kifejezésre csak az egyik szövegben volt példa), akkor próbálok az azonos fogalmi tartományba (például BIRTOKLÁS) tartozó eseteket együtt kezelni. A fordításban megfigyelhető tendenciákat elemzés közben mindig számszerűsíttem.

Jelen dolgozatomban a talált nyelvi adat egy kis szeletét, a 'kéz' jelentésű szót tartalmazó, a lexikális rögzültség viszonylag magas foka által jellemzett szintagmákat dolgozom föl (azon belül a metonimikus és metaforikus működést mutatókat). Nem foglalkozom a forrásnyelvi szövegekben kimutatható összes találati típussal, így számos olyan példa is kimarad az elemzésből, amely egyértelműen metonimikus és/vagy metaforikus. Ilyen például a *katarite* szó (a *kataru* 'elbeszél' ige töve+kéz), mely A KÉZ AZ EMBER HELYETT metonímia működését fedi föl. A szó jelentése 'elbeszélő, narrátor', a *kéz* metonimikusan (az elbeszélő) tevékenységet végző 'embert' jelenti. (Általában véve, a *katarite* szóban szereplő *-te* arra az emberre utal, aki az ige által kifejezett cselekvést végzi: *odorite* 'táncos', *jomite* 'olvasó'. Kötött morféma, önmagában nem használható a japánban.) A *Szputnyik*ban a *katarite* szó két helyen szerepel (84. és 219. oldal), az angol fordításban a *narrator* (59. és 158. oldal), a magyarban pedig az *elbeszélő* (64. és 164. oldal) szót találjuk ekvivalensként. Itt egy jól ismert, és mindhárom vizsgált nyelvben meglévő metonímia egyértelmű esetével, tisztán metonimikus működéssel találkoztunk, amelynek a japánra speciális felszíni megvalósulása (és vele együtt a metonimikusság) sem vihető át az angol és a magyar célnyelvbe.

Ugyanez vonatkozik a következő esetre is: japánul a *te* 'kéz' szó '(térbeli) irány, negyed' jelentésben is használatos (lásd 3.2 pont). A *Kódzsien* Értelmező Szótár *te* címszava alapján (5. jelentés) ez a jelentés azon a metonimikus

viszonyon alapul, mely szerint a kéz az általa mutatott dolog helyett áll. Ezt az IKM elemei közötti határozatlan kapcsolatnak nevezhetjük (Kövecses 2005: 159), hiszen a kéz és az általa mutatott dolog (ebben az esetben irány) közötti viszony nehezen határozható meg a hagyományos metonimikus kapcsolatok alapján. A KÉZ AZ IRÁNY HELYETT metonímiája sem az angol, sem a magyar számára nem idegen (*right-hand drive* és *jobbkezes-szabály*), de a fordításban teljesen eltűnik a japánra speciális felszíni megvalósulás:

- (1) Szore va **iku te** no kataszi aru mono o nokorazu nagitaosi... (Murakami 2001: 7)
 (*Az [ti. egy tornádóhoz hasonló szerelem], amely kéz felé (=amely irányba) ment, maradéktalanul ledöntött mindent, aminek alakja volt...*)
- (1a) ... flattening everything **in its path** (Gabriel 2002: 3)
- (1b) ... mindent letarol, ami **az útjába** kerül (Komáromy 2006: 7)

A fenti példákkal arra kívántam rávilágítani, hogy a *te* 'kéz' metonimikus (és metaforikus) működése jóval kiterjedtebb és heterogénebb nyelvi adaton mutatható ki a japán forrásnyelvi szövegekben, mint amennyit ez a dolgozat feldolgoz belőle, másrészt azonban azt is megállapíthatjuk, hogy a továbbiakban fontos feladat lesz a releváns fordítástudományi következtetésekhez vezető nyelvi adat behatárolása.

A most következő elemzésben a feldolgozott anyagon belül a tendenciákra rávilágító példák bemutatására törekszem. Mindig a közvetítőnyelvi példával kezdem a bemutatást, utána következik összehasonlításul a közvetlen, japán–magyar fordítás. A japán példamondatok alatt dőlt betűvel egy szó szerinti fordítást is közlök. (A japán szövegeket nem Murakami nevével, hanem a cím rövidítésével (*Szputnyik, Kafka*) jelöltem a könnyebb követhetőség érdekében. A többi szöveget a fordítók nevére egyszerű beazonosítani.)

Amikor az alábbiakban japán–angol szótárra hivatkozom, akkor azon a *Kenkyusha's New Japanese–English Dictionary* (2003) vagy a *GENIUS Japanese–English Dictionary*-t (2003) értem, amikor pedig japán értelmező szótárra, akkor a *Sinmeikai Kokugo Dzsitent* (Sinmeikai Értelmező Szótár) (2005) és a *Kódzsient* ('Szavak tágas kertje', A japán nyelv értelmező szótára) (1998). Mivel a dolgozat írásának pillanatában még nincs kereskedelmi forgalomban megbízható japán–magyar szótár (noha megjelenése hamarosan várható), a lehetséges magyar ekvivalensek latolgatásánál a *Magyar szólások és közmondások szótára* (Forgács 2003) volt a fő támaszom.

A japán szavak magyar átírásánál Laczkó és Mártonfi (2005) alapján, a magyaros átírás szerint járok el. (A toldalékokat a szavakról leválasztva írom, a könnyebb átláthatóság kedvéért.)

4.1 Metonimikus és metaforikus szerkezetek

Első néhány példában olyan nyelvi kifejezéseket mutatok be, melyekben a kézről alkotott általános tudás mellett A KÉZ A TEVÉKENYSÉG HELYETT metonímia működése is érezhető.

Ilyen a *Szputnyik*-ban a következő:

- (2) Vatasitacsi no karita Alfa Romeo va manuaru sifuto nanode, vatasi niva **oteage** desita. Dakara **unten va Miu ga itte ni hikiukemasi-ta**. (Murakami 2001: 112)
(*A miáltalunk kikölszönzött Alfa Romeo kézi váltós, ezért nekem **kéz-feltartás volt**. Emiatt **a vezetést Miu egy kézbe vette**.*)
- (2a) The Alfa Romeo we rented was a manual drive, so **I was not help at all. Miu did all the driving**. (Gabriel 2002: 79)
- (2b) A bérelt Alfa Romeónk nem automata váltós, így én **nem tudtam mit kezdeni vele. Végig Miu vezetett**. (Komáromy 2006: 84)

A japán–angol szótár szerint az *oteage* 'a kéz feltartása' esetében az *All is over. Nothing can be done about it. I give up. I am at a loss / don't know what to do* stb., az *itte* 'egy kéz' szónál pedig az *undertake alone* és a *face singlehanded* megoldások jöhetnek szóba. Az angol fordításban, és nyomán a magyarban mindkét esetben explicitebb kifejezés szerepel, mint a japánban, kimarad a testrész neve, és vele a metonímia.

A *Kafka* szövegében nem találtam példát a (2) mondatban szereplő kifejezésekre, de az azonos metonímia (A KÉZ A TEVÉKENYSÉG HELYETT) működésére igen. Ilyen példák voltak a *te o ikeru* (kéz+accusativus+beletesz, 'foglalkozik vmivel, gondoz/ápol vmit' jelentésben) vagy a *te o ucu* (kéz+accusativus+üt, 'megoldást keres, megold vmit') idiómák, amelyek helyén egyszer sem állt testrésznevet tartalmazó kifejezés a magyarban. A magyar fordításban egy metonimikus, de nem idiomatikus szerkezet helyén azonban megmaradt a testrésznev:

- (3) Ósima szan va kauntá no ue o katazuketeita **te o jaszume**, boku no kao o miru. (Murakami 2002: 474)
(*Ósima szan **megpihentette** a pult tetejét rendbe tevő **kezét**, és ránézett az én arcomra.*)
- (3a) Ósima eddig a pulton rakosgatott, most **megáll a keze**, és rám néz. (Erdős 2006: 328)

Az eddig szerepelt példákat tisztán metonimikusnak tekinthetjük, azonban mint a következőkből kiderül, metonímia és metafora együttes működésére is számos példát találunk. Az azonban természetesen ezekben az esetekben is vizsgálható, hogy a fordításban megmarad-e a testrésznev hordozta konkrétság.

A következő példában, a *te ni szuru* kifejezésben a metonimikus alapokból kiindult jelentésváltozással fogunk találkozni, amely szótározható, rögzült metonimikus és metaforikus jelentéseket hozott létre.

A *te ni szuru* 'kézbe vesz, kézbe kap' szókapcsolatban az ige (*szuru*) általános jelentésű, 'csinál, tesz' szó szerinti jelentése alig érzékelhetően van jelen, a kifejezést egy egységként értelmezzük. Mindkét regényben volt példa a szerkezet használatára szó szerinti, fizikai értelemben igaz 'kézben tartás' jelentésben, a *Szputnyik*ban egyszer, a *Kafkában* kétszer. A testrész neve mindhárom esetben kimaradt.

Mindkét regényben megjelent a *te ni szuru* jelentésváltozáson átment, 'birtoklás' jelentése is, melynek alapja A BIRTOKLÁS KÉZBEN TARTÁS (metafora).

A *Szputnyikban* 4 esetben is szerepelt ez a jelentés, a testrész neve egyszer sem jelent meg az angolban (és a magyar fordítás sem hozza vissza). A *Kenkyusha* szótára ajánl ugyan a testi tapasztathoz kapcsolódó, valamint testrésznevet tartalmazó megfelelőket is (*get hold on sth, to be in one's grasp*, példamondatban: *take power in one's hands*), de a fordításban nem ezek szerepelnek. Az alábbiak voltak a jellemző példák (az első mondat a birtoklás megszűnését kifejezve):

- (4) I might end up **losing everything**. (Gabriel 2002: 27)
- (5) ...something we can **get** only at a special time of our life. (Gabriel 2002: 194)

Ennél a kifejezésnél a közvetlen fordítás is hasonlóan járt el, nincs testrésznevét magyarban (1 előfordulást találtam). Ugyanakkor azonban a szerkezet értelmét kifejtő angol változatokkal szemben elmondható, hogy a *nálam* közvetlenebbül utal a testi tapasztalatra. A példamondatban a beszélő összes vagyonáról van szó:

- (6) **Boku ga te ni siteiru** nova kagiri no aru okane nano dakara. (Murakami 2002:112)
(az én [férfi] kézben tartott pénz[em] véges pénz ugyanis.)
- (6a) Hiszen **a nálam lévő** pénz véges. (Erdős 2006: 79)

Más a helyzet a *temoto* kb. 'a keze ügye' szót tartalmazó szerkezetekkel. A metonimikus *temoto ni aru* 'kéznél van' jelentős részben a kézről alkotott általános tudáson alapul, és 'közel, könnyen elérhető helyen van' jelentésben is használható. A következő példákban azonban metaforikusan birtoklást is kifejez, a *temoto ni nokoszu* 'a keze ügyében hagy' szerkezettel egyetemben. A közvetlen japán–magyar fordításban a testrésznevét megtartására is van példa, szemben a japán–angol iránnyal:

- (7) Dósite csicsi va kono sasin dake o **temoto ni nokosite ita** no daró. (Murakami 2002: 15)
(*Vajon miért hagyta meg a keze ügyében apám csak ezt a fényképet?*)
- (7a) Minek **tartotta meg** apám épp ezt a képet? (Erdős 2006: 12)
- (8) Demo nanni sitemo boku tosite va, szonna **sasin o csicsioja no temoto ni nokosite** ikitaku nakatta. (Murakami 2002: 16)
(De akárhogy is, én [férfi] részemről ezt a fényképet apám keze ügyében hagyni nem akartam.)
- (8a) Akárhogy is, kedvem ellenére van, hogy ezt a régi **képet itt hagyjam, apám keze ügyében**. (Erdős 2006: 12)
- (9) ...**sasin ga temoto ni areba** ii no daga, zannen nagara icsimai mo nai. (Murakami 2001: 9)

(...jó lenne, ha **a kezem ügyében lenne egy fénykép**, de sajnos egyetlen sincs.)

- (9a) **I'd love to show you a photo** of her, but I don't have any. (Gabriel 2002: 4)
- (9b) Szívesen **mutatnék** róla **fényképet**, de nincs. (Komáromy 2006: 8)

1. táblázat

A birtoklás figuratív kifejezéseinek megfeleltetési

Ford. iránya	Japán → Angol → Magyar						Japán → Magyar			
Forrás	<i>Szputnyik</i>						<i>Kafka</i>			
Nyelv / Előfordulások száma	Japán	Előf.	Angol	Előf.	Magyar	Előf.	Japán	Előf.	Magyar	Előf.
Nyelvi példa	te nu szuru	4	lose get super-strict Kihagyás	1 1 1 1	elveszt megszerez rendkívül szigorú Kihagyás	1 1 1 1	te ni szuru	1	nálam levő	1
	temoto ni aru (keze ügyében van)	1	show (but don't have)	1	mutat	1	temoto ni nokoszu (keze ügyében hagy)	2	megtart (keze ügyében hagy)	1 1

A következő, (10) (11) és (12) példában a *te o cukeru* 'hozzányúl' szó szerinti jelentése kb. 'kezét hozzát teszi, hozzáérinti', de egyetlen egységként kezelt kifejezésről van szó. A japán–angol szótár a lenti mondatokban szereplő, metonimikus alapon (A KÉZ A TEVÉKENYSÉG HELYETT) kialakuló összes metaforikus jelentést megadja: pénzösszeg megbontása (a pénz felhasználásának megkezdése) és az evés elkezdése. A (10a) és (10b), a (11a) és (12a) célnyelvi mondatokban nem marad meg a testrész neve, de a cselekvés elkezdését testi tapasztalat (az érintés) fejezi ki, nemcsak megmarad tehát a képszerűség, de egyben a japánhoz nagyon közeli kifejezésekről van szó [ez alól a (11b) kivétel, mely az érdek telenség új jelentésárnyalatát hozza be a kifejezésbe].

- (10) ... tamatama nacu no bónaszu ga hotondo **tecukazu nokotteiru**. (Murakami 2002: 126)
(... véletlenül a nyári prémiumon szinte úgy maradt meg, hogy a kezem nem tettem hozzá.)
- (10a) ... and had **barely touched** my summer bonus. (Gabriel 2002: 90)
- (10b) ... a nyári prémiumomhoz pedig **hozzá sem nyúltam**. (Komáromy 2006: 95–96)
- (11) ... Nindzsin va **aiszukurímu niva** mattaku **te o cukenakatta**. (Murakami 2001: 292)
(... Répa a fagyalthoz egyáltalán nem tette hozzá a kezét.)
- (11a) ... but Carrot **didn't touch his ice-cream**. (Gabriel 2002: 210)
- (11b) (A fagyalt lassan elfolyósodott a kehelyben,) de a fiú **oda se neki**. (Komáromy 2006: 218)

- (12) ... csikakuni ni atta kicsóhin ja **szaifu ni mo te o cukerarete inai** tokoro kara. (Murakami 2002: 414)
 (... *amiatt, hogy a közelben levő értékekhez és a pénztárcához sem tették hozzá a kezüket.*)
- (12a) ... a közelben lévő értékek, **a pénztárca érintetlensége** arra utal. (Erdős 2006: 289)

A kézzel való kontaktus a következő példában is cselekvést fejez ki:

- (13) Miu va himacubusi ni jomu goku karui mono o becu ni szureba, **sószecu o hotondo te ni toranai**. (Murakami 2001: 34)
 (Miu időtöltésből olvasott, elég könnyű dolgokon kívül **regényt szinte egyáltalán nem vesz a kezébe.**)
- (13a) Other than some light fiction she read to pass the time, Miu **hardly ever touched novels**. (Gabriel 2002: 23)
- (13b) Miu némi lektűrön kívül, amit időtöltés gyanánt olvasott, **nemigen vett regényt a kezébe**. (Komáromy 2006: 27)

A kiemelt részlet azt jelenti, hogy 'Miu nem vagy alig olvasott regényeket'. Mindhárom nyelvben metonimikus alapú a kifejezés egésze, hiszen egy regény kézbe vétele az olvasás mint teljes folyamat első lépése, és mint rész az egész helyett áll (KEZDŐ RÉSESEMÉNY A KOMPLEX ESEMÉNY HELYETT). Az angol fordító a kifejezésen belül nem használ testrésznevet, de az elmondható, hogy a *touch* is testi tapasztalathoz kötött. A magyar fordítás visszahozza a japán konkrétságát, aminek a *nem vesz könyvet a kezébe* kifejezés konvencionálisága lehet az egyik oka. A metonimikus bázis ugyanakkor egy metaforikus olvasatot is létrehoz, mely szerint egy cselekvés elkezdését az adott cselekvéshez szükséges eszköz kézbe vételével conceptualizáljuk.

További rögzült, idiomatikus kifejezések esetében arra is találunk példát, hogy a magyarnak egyáltalán nem kell veszteséget elkönyvelnie (14a) (*te ga demaszu*: kb. 'a kéz elindul', idiomatikusán 'megüt valakit'):

- (14) ... okoru toki niva kucsi jori va szaki ni **te ga demaszu**. (Murakami 2001: 215)
 (... *amikor megdühödnek, a szájuknál előbb a kezük indul el.*)
- (14a) ... hamarabb **eljár a kezük**. (Erdős 2006: 149)

Valamint olyat is (15) (16), ahol az idióma (*te o nuku* 'kezét kihúzza', vagyis hanyagul végzi a munkáját) különlegessége mind az angolban, mind a magyarban veszteségeket okoz:

- (15) ... kanrinin mo **te o nuku** koto ga aru. (Murakami 2001: 152)
 (... *olyan is van, hogy a gondnok kihúzza a kezét.*)
- (15a) ... otherwise the caretakers will **get lazy**. (Gabriel 2002: 109)
- (15b) ... különben a gondnok **ellustul**. (Komáromy 2006: 115)

- (16) ... komakai bubun mo **te o nukazu**. (Murakami 2001: 450)
 (... *apró részeknél sem húzza ki a kezét.*)
 (16a) ...**sem vont a ki magát** (Erdős 2006: 312)

4.2 Nem-figuratív szerkezetek

Metonimikus és metaforikus működésről tanúskodó példáim bemutatása után néhány, a találatok zömében nem figuratív jelentésben szereplő szó szerkezettel foglalkozom. Ezek egyszerű mozdulatot vagy cselekvést jelölnek: *te ni toru* 'kézbe vesz', *te o nobaszu* 'kinyújtja a kezét'. Ezekkel azért foglalkozom, mert bár nagyrészt szó szerinti jelentésükben jelennek meg (és nem metonimikusak vagy metaforikusak), elmondható róluk, hogy esetükben a *megfogás* és a *valami felé nyúlás* mint cselekvés kifejezésére egy testrészt, vagyis konkrét, fogalmilag szembeszökő entitást használ a japán nyelv. Az is elmondható továbbá, hogy egy testrésznevet tartalmazó szerkezet referenciapont-konstrukció, hiszen a testrésznév nem függetleníthető a testtől, természetes referenciapontjától (Langacker 1993:20).

A *Szputnyik* japán szövegében 11-szer szerepelt a *te ni toru* 'kézbe vesz' kifejezés [ebben a (13) példa is benne van]. Az angol szövegben egyszer sem volt a *te ni toru*hoz hasonlóan testrésznevet tartalmazó megoldás: 10 esetben ígét találtam, a kifejezés egyszer teljesen kimaradt.

Az angolban az esetek szinte kizárólagos többségében (8 esetben) a *pick up* szerepelt, továbbá egyszer a *grab* és egyszer a *touch* [ez utóbbit a (13) példában már bemutattam].

Példák az első kettőhöz:

- (17) ... **baggu o te ni totta** toki. (Murakami 2001: 140)
 (17a) Just as **I picked up my bag**... (Gabriel 2002: 100)
 (18) Miu va csikaku ni atta **taoru o te ni totte**... (Murakami 2001: 171)
 (18a) Miu **grabbed a towel** nearby... (Gabriel 2006: 124)

Az első két angol ige, a *pick up* és a *grab* összesen 9 előfordulásából a magyarban 7 esetben 5 különböző ige szerepelt: *fölemel, megfog, fölvesz, fog, kivesz*. Két esetben visszatért a testrésznév:

- (19) He **picked up** my card... (Gabriel 2002: 199)
 (19a) Újra **a kezébe vette** a vizitkártyámat... (Komáromy 2006: 207)
 (20) **I picked up** the stapler again. (Gabriel 2002: 203)
 (20a) Újra **kezembe vettem** a tűzőgépet... (Komáromy 2006: 211)

A *Kafka* forrásnyelvi szövegében 14 előfordulást találtam a *te ni toru* kifejezésre. Ebből 9 esetben a magyar célnyelvi megoldásban a *felkap, fog, előszed* és *felvesz* ige valamelyike állt a *te ni toru* helyén. A japán kifejezés egyszer itt is kimaradt.

A *Kafka* magyar fordításában 5 esetben megmaradt a testrésznevet tartalmazó kifejezés, két változatban (a *kéz* mellett álló két eltérő igével) fordult elő:

- (21) Kanodzso va szandoiccsi o hitocu **te ni toru**. (Murakami 2002: 45)
 (ő [nő] szendvicset egyet **kezébe vesz**.)
- (21a) **Ő kezébe vesz** egy szendvicset. (Erdős 2006: 31)
- (22) ... meszu o **te ni tori**. (Murakami 2002: 308)
 (... szikét **kezébe vesz**.)
- (22a) ... **kézbe kapta** a szikét. (Erdős 2006: 215)

Mindez azt jelenti, hogy míg a *te ni toru* esetében az angol egyszer sem tartotta meg a testrésznevet tartalmazó, konkrét kifejezést (0/11), addig a japán–magyar fordítás az előfordulások körülbelül egyharmadában igen (5/14), valamint a közvetítőnyelvből készült magyar fordítás is visszaállította két esetben (2/11).

Felmerül a kérdés, hogy az angolnak van-e egyáltalán lehetősége ennek vagy egy hasonlóan konkrét kifejezésnek az alkalmazására. A *Kenkyusha* japán–angol nagyszótárában a *te* 'kéz' címszó alatti példák között szerepel a *te ni toru* szókapcsolat, angol megfelelőjeként a *take sth in one's hands* mellett egy példamondatban a *pick up* is megjelenik. (Szerepel még a szótárban a *te ni toru jó ni* 'ügy, mintha kézbe lenne véve'. Ennek átvitt értelemben 'világosan, tisztán' a jelentése, ami metonimikus alapú: azt láthatjuk és érthetjük tisztán, amit a kezünkben tartunk.) A *Genius* középszótár a *take* megoldást javasolja a *te ni toru* helyett. Annak ellenére tehát, hogy a szótárakban testrésznevet tartalmazó angol megfelelő is szerepel, a fordító egyértelműen az ige mellett dönt.

Figyelemre méltó továbbá, hogy mind az angol–magyar, mind a japán–magyar fordításban többféle igét találunk, mint a japán–angolban, és ezek közül egyetlen sem uralja úgy a megoldásokat, mint a *pick up* az angolban. Ezt a magyar igerendszer gazdagsága mellett a fordítási norma (Klaudy 2005: 33–34) működése is magyarázhatja.

2. táblázat

A te ni toru 'kézbe vesz' megfeleltetései

Ford. irány	Japán → Angol → Magyar						Japán → Magyar				
	Szputnyik						Kafka				
Forrás											
Nyelv / Előfordulások száma	Japán	Előf.	Angol	Előf.	Magyar	Előf.	Japán	Előf.	Magyar	Előf.	
Nyelvi példa	te ni toru (figuratív: 1)	11	pick up	8	fölemel megfog fölvész kivesz fog kézbe vesz	2	te ni toru	14	felkap	1	
										fog	3
										előszed	1
										felvesz	3
			grab	1	fog	1			kézbe vesz	3	
			touch (figuratív)	1	kézbe vesz	1			kézbe kap	2	
			Kihagyás	1	Kihagyás	1			Kihagyás	1	
Testrésznév előfordulásai	11		0 / 11		2 / 11		14		5 / 14		

A fentihez jórészt hasonló tendenciákat látunk a *te o nobaszu* 'kinyújtja a kezét' esetében. A *Szputnyik* japán szövegében 11 előfordulást számoltam, ebből 7 alkalommal a *reach out*, 1–1 alkalommal a *reach for* és a *draw nearer* állt az angol szövegben, kétszer pedig kihagyással találkoztam. Az angol–magyar fordításban 1/10 esetben újra megjelenik a testrésznev, és ha az igekötős igéket is külön számoljuk, akkor a *reach out* és a *reach for* helyén 4 különböző ige áll.

A *Kafka* japán szövegében 7 előfordulást számoltam, a magyar fordítás 3/7 esetben megtartotta a testrész nevét, és az eredetihez képest tagolta is (a *te* helyén *kar*, *kéz*). Az eredményeket a 3. táblázatban foglaltam össze.

3. táblázat

A *te o nobaszu* 'kinyújtja a kezét' megfeleltetései

Ford. iránya	Japán → Angol → Magyar						Japán → Magyar			
Forrás	<i>Szputnyik</i>						<i>Kafka</i>			
Nyelv / Előfordulások száma	Japán	Előf.	Angol	Előf.	Magyar	Előf.	Japán	Előf.	Magyar	Előf.
Nyelvi példa	te o nobaszu		riach out	7	előrenyúl kinyúl lennyúl kinyújtja a kezét	3 2 1 1	te o nobaszu	7	lennyúl kinyújtja a kezét kinyújtja a karját	1 1 2
			reach for	1	nyúl	1				
			draw (nearer)	1	(közelebb) kerül	1				
			Kihagyás	2	Kihagyás	2			Kihagyás	3
Testrésznev előfordulásai	11		0 / 11		1 / 11		6		3 / 6	

A fenti két, szinte kizárólag szó szerinti jelentésében szereplő szókapcsolat esetében láthattuk, hogy a közvetlen japán–magyar fordítás jobban megtartja a testrésznevet tartalmazó kifejezéseket, mint a japán–angol (noha a testrésznev elhagyására is van lehetősége). Arra is láttunk példát, hogy a közvetítőnyelv jelenléte ellenére is érvényesült a konkrét kifejezést kereső törekvés a magyar szövegben: (19a) (20a) [és a 4.1 részben szereplő (13b) példa]. Ha az eredeti, testrészneves kifejezés helyén ige állt a fordításban, akkor mind a japán–magyar, mind az angol–magyar irányban változatos, az ismétlés kerülésére törekvő igehasználát volt jellemző, ami a közvetítőnyelvről készült fordítás esetében az angol „szürkébb” igehasználátát is ellensúlyozni próbálta.

A fentiekől eltérő a *te o ageru* 'kezet fölemeli' esete. A *Szputnyik*ban 6 előfordulást találtam, és az előző példákkal ellentétben az angolban minden alkalommal megjelent a testrész neve (*raise/give/lift a hand*). Az angol–magyar fordítás csak 3 esetben tartotta meg a testrésznevet (*fölemeltem a kezem*), a másik 3 esetben a *jelentkezik* / *búcsút int* szerepelt.

A *Kafka* szintén 6 előfordulásából a magyarban csak egyszer jelent meg a testrész neve (*kezemmel intek neki köszönésképpen*), 4 esetben – amikor a kéz fölemelése búcsúzást vagy (például tanórai) jelentkezést fejez ki – ige (*int/viszszaint/integet/jelentkezik*) szerepelt, egyszer pedig kihagyás. Ez (a változatos

igehasználatra törekvés azonossága mellett is) ellentmondani látszik a két korábbi szó szerkezetre jellemző tendenciáknak, és hogy melyik tendencia erősebb, annak eldöntésére további kvantitatív vizsgálatok szükségesek.

5. Eredmények

Vizsgálódásaim során egyik kérdésem az volt, hogy ha a forrásnyelvben testrésznevet tartalmazó kifejezés van, akkor megmarad-e a célnyelvben a testrésznév és vele a konkrétság, vagy megjelenik egy absztraktabb kifejezés, a másik pedig az, hogy milyen hatással van a fordításra a közvetítőnyelv.

A metonimikus és metaforikus kifejezésekkel kapcsolatban fontos tanulság, hogy a heterogén találati anyagban tisztán metonimikus működés mellett számos példa van metonímia és metafora kölcsönhatására. Ezeknél a szerkezeteknél egyértelmű tendencia a testrész névvel kifejezett konkrétság (és a metonimikusság) csökkenése a fordításban, a japán–angol és japán–magyar nyelvpárnál is, megengedve, hogy a metonimikus és metaforikus kifejezések konkrétsága jobban megmaradt a közvetlen fordításban. Az állandósultság növekedésével nőni látszik annak esélye, hogy a célnyelvben nem jelenik meg testrésznév.

Néhány nem figuratív jelentésű szerkezet alapján azt láthattuk, hogy ezek esetében két erős tendencia is működik: (1) *kézbe vesz, kinyújtja a kezét*: az angolból eltűnő testrész név újra megjelenése a magyarban, a közvetlen fordításban pedig nagyobb arányú megtartottsága; (2) *fölemeli a kezét*: az angolban megtartott testrész név mellett szintetikus, az igét és a testrésznevet összevonó szerkezet megjelenése a magyarban. Általános tendencia, hogy a magyar minden nyelvpárban törekedett a változatos megoldásokra, és került az ismétlést.

Nida szemantikai veszteségeiről szólva a következőket jegyezhetjük meg: a fentiekben újabb bizonyítékát láttuk annak, hogy a fordítás során mindenképpen keletkezik veszteség a szemantikai tartalomban. A japán *te o nuku* 'latszálva, erőfeszítést nem téve végez egy tevékenységet', szó szerint 'kihúzza a kezét' például sem angolul, sem magyarul nem volt visszaadható azonos alkotóelemekkel, és a testrész neve is kimaradt. Nida (1969) éppen arra hívja fel a figyelmünket, hogy ehhez hasonló, idiomatikus kifejezések fordításakor erre számítanunk is kell. A jelen dolgozatban vizsgált példák alapján a testrész nevének (és vele a konkrét, metonimikus testhez kötöttségnek) a megszűnését is egy sajátos típusú veszteségnek nevezhetjük, amely azonban a közvetlen fordításhoz képest erősebben jelentkezett a közvetítőnyelven keresztül.

Ebben a dolgozatban csak jobbra a cselekvést, birtoklást kifejező, testrésznevet tartalmazó adatokkal foglalkoztam, de például az érzékelés (*mimi o szumaszeru* kb. 'hegyezi a fülét') vagy az érzelmek (*kokoro o hikareru* kb. 'vonzódik a szíve') metonimikus kifejezéseinek terén is érdemes lenne a fentihez hasonló összevetést elvégezni. Előbbi példa esetében a *hegyezi a fülét* vagy az *(oda)figyel, (oda)hallgat* közül is választhat a magyar fordító, de a *szívem vonzódik (valakihez, valamihez)* esetében már kisebb a mozgástere, annak ellenére, hogy a *szív* a magyarban is az érzelmek helye, és a szívünk *húzhat* valaki felé.

Irodalom

- Dam, H. V. et al. (eds.) 2005. *Knowledge systems and translation*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Deignan, A., Potter, L. 2004. A corpus study of metaphors and metonyms in English and Italian. *Journal of Pragmatics* Vol. 36. No. 7. 1231–1252.
- Forgács T. 2003. *Magyar szólások és közmondások szótára*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Goossens, L. 1990. Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. *Cognitive Linguistics* Vol. 1. No. 3. 323–340.
- Harsányi I. 2008. Metaforarendszerek fordítása. – Sajtószövegek fordítása kognitív megközelítésből. *Fordítástudomány* 10. évf. 1. szám. 42–61.
- Jamada, T. (főszerk.) 2005. *Sinmeikai Kokugo Dzsiten*. (Sinmeikai értelmező szótár.) Tokió: Sanseido.
- Klaudy K. 2005. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Konishi, T., Minami, K. (szerk.) 2003. *Genius Vaei Dzsiten*. (Genius japán–angol szótár.) Tokió: Taishukan.
- Kövecses Z. 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.
- Kövecses Z., Radden, G. 1998. Metonymy: Developing a cognitive view. *Cognitive Linguistics* Vol. 9. No. 1. 37–77.
- Kövecses Z., Szabó P. 1996. Idioms: A View from Cognitive Semantics. *Applied Linguistics* Vol. 17. No. 3. 326–355.
- Langacker, R. W. 1993. Reference-point constructions. *Cognitive Linguistics*. Vol. 4. No. 1. 1–38.
- Laczkó K., Mártonfi A. 2005. *Helyesírás*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Nida, E. A., Taber, C. A. 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: Brill.
- Schäffner, C. 2004. Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics* Vol. 36. No. 7. 1253–1269.
- Sinmura, I. (főszerk.) 1998. *Kódzsien*. Tokió: Ivanami Soten. (A japán nyelv értelmező szótára.)
- Ullmann, S. 1962. *Semantics. An introduction to the science of meaning*. Oxford: Blackwell.
- Vatanabe, T. et al. (eds.) 2003. *Kenkyusha's New Japanese–English Dictionary. Fifth Edition*. Tokió: Kenkyusha.

Források

- Murakami, H. 2001. *Szupútoniku no koibito*. Tokyo: Kodansha.
- Murakami, H. 2002. *Sputnik Sweetheart*. London: Vintage Books. F: Philip Gabriel.
- Murakami, H. 2006. *Szputnyik, szívecském!* Budapest: Geopen Könyvkiadó. F: Komáromy Rudolf.
- Murakami, H. 2002. *Umibe no Kafka (1)*. Tokyo: Sinchosha.
- Murakami, H. 2006. *Kafka a tengerparton*. Budapest: Geopen Könyvkiadó. F: Erdős György.